

SIPOS MÁRIA

Másodlagos egyezések az obi-ugor kori etimológiákban

In the present paper I look at the list of those Ob-Ugric etymologies where the relation between the Ostyak and the Vogul data is problematic to define, i.e. whether they are reflexes of the same etymon or, due to the linguistic interference between some subdialects of these closely related languages, they are results of later language or dialect contact. Examples are discussed of direct, indirect and hybrid borrowings, as well as of the rather complicated interrelations among independent families of words that are close to one another either from a phonological or a semantic point of view.

Az alábbiakban azt veszem sorra, hogy etimológiai szempontból milyen következményei lehetnek két közeli rokon nyelv areális kapcsolatainak.¹ Azért szükséges ezeket áttekinteni, mert e másodlagos jelenségek bonyolíthatják az egyezések megítélését, illetve ezeket el kell határolni a genetikai rokonság folytán létező egyezés(ek)től, vagyis a tulajdonképpeni etimológiától. A vizsgálat anyagát a vogul és az osztják közös ősének, az obi-ugor alapnyelv idejére rekonstruálható innovációk, illetve az ezekhez kapcsolódó szekunder egyezések képezik.

Egy évszázada nyilvánvaló a kutatók számára, hogy a családfafelfogás nem modellezi kielégítően a nyelvek szétválását, illetve a nyelvek szétválás utáni történetét. Gyakoribb ugyanis, hogy a leánynyelvek az alapnyelv felbomlása után is szomszédosak maradnak, és további történetük nem feltétlenül a genetikailag rokon nyelv(ek)től elszigetelten alakul (Matisoff 2001: 292). A nyelvcsaládok felbomlásának merev és leegyszerűsített felfogásával való szakítás szükségességének okait Dixon műve összegezte (Dixon 1997). A *genetikai* közeli rokonságban álló nyelvek kontaktusa azonban sokáig mégsem állt a kontaktusnyelvészet homlokterében, bár a nyelvtörténeti munkák általában érintették a problémát. Hock a nyelvjárásközi kölcsönzések kimutatásának módszereit tárgyalva utal arra, hogy hasonló eljárásokra lehet szükség olyan nyelvközi kölcsönzések megállapításához, ahol az átadó és a célnyelv viszonylag közel áll egymáshoz, hiszen ha az átadó és az átvevő nyelv rendszere nem tér

¹ A dolgozat a 2004-ben megvédett PhD-disszertációm egy fejezete. Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Bakró-Nagy Marianne-nak, opponenseimnek, Csepregi Mártának és Sipócz Katalinnak, továbbá lektoraimnak, akik sok hasznos észrevétellel segítették munkámat.

el markánsan, akkor az átvevő nyelv rendszeréhez is könnyebben igazodik az átvett elem, s emiatt az átvétel bizonyítása is problematikusabb. Számolni kell például olyan eshetőséggel is, hogy a nyelvek egymásra hatása kétirányú lehet, minek következtében a várható hangmegfelelések is módosulnak (Hock 1991: 388–389).

A rokon nyelvek közti kapcsolatok nyelvtörténeti következményeinek széles skáláját is felvonultatja több nyelvcsalád, illetve nyelvi areál példáján keresztül egy nemrégiben megjelent tanulmánykötet (Aikhenvald – Dixon 2001). A vizsgált kapcsolatok némelyike az egymásra ható nyelvek rokonságát tekintve hasonlítani látszik a vogul és osztják példára, ilyen a kelet-szudáni csoportjába tartozó bále és tirma-csai esete (Dimmendal 2001: 358–392). Ott azonban az obi-ugor példánál jóval intenzívebb kontaktusról van szó, hiszen a bálében pl. fonotaktikai szabályok is módosultak, aspektuális partikulát is kölcsönzött, az alapszókinccset is érintették az átvételek, stb. A nyelvi kontaktusoknak olyan sokféle – nyelvi, az aktuálisan érintkező nyelvek sajátágaiból adódó, valamint nyelven kívüli, pl. szociokulturális, szocioökonómiai, történeti földrajzi stb. – összetevői lehetnek, hogy elméletileg is nehéz összevethető eseteket találni.

A döntő különbség azonban mégiscsak az, hogy a dolgozatban a vogul és az osztják dialektusok kapcsolatainak kizárólag a rekonstruált szókinccsen tapasztalható nyomait vizsgálom, ami nyilvánvalóan az összes nyelvi hatásnak csak egy részét érinti, és legalábbis kísérletnek kell felfognunk, ha a tárgyalt szóanyaghoz élőnyelvi kapcsolatokra kidolgozott módszerekkel közelítünk. A szóanyag lexikológiai szempontból igen speciális, mert egy bizonyos etimológiai réteghez tartozásukon kívül más nem kapcsolja össze őket.

Az obi-ugor alapnyelv mai tudásunk szerint kb. a Kr. e. II. évezred közepétől a Kr. u. első századokig, vagyis jó másfél évezreden keresztül létezhetett. Csaknem két évezrede elkülönült egymástól a két nyelv, s e hosszú idő alatt a számos megőrzött közös jellemző mellett tekintélyes mennyiségű eltérés is kialakult a vogul és az osztják grammatika és szókinccs között. A lezajlott hang- és jelentésváltozások vezethetnek olyan különbségekhez is, hogy kizárólag nyelvészeti módszerekkel lehet kimutatni egy etimon vogul és osztják folytatásának összetartozását. Bizonyos hangok és jó néhány jelentés azonban olyan kevés változáson ment át, hogy számos vogul–osztják szópár esetében nemcsak a nyelvészek, hanem az anyanyelvi beszélők számára is nyilvánvaló lehet a két szó azonosága, illetve megfelelése. Éppen ez utóbbi esetekben jelenthet problémát a primer (az obi-ugor korra visszavezethető) és a szekunder (a szomszédos területeken élő vogul és osztják nyelvjárások közötti kontaktusok következményeképpen létrejött) egyezések elkülönítése. A kontaktusok az északi vogul és az északi osztják, valamint a keleti vogul és a déli osztják között zajlottak.

Noha a teljes szókészletben a szókinccset érintő kontaktusjelenségek szélesebb

skáláját ki lehetne mutatni, kizárólag azokat az eseteket tárgyalom, amelyek az obi-ugor kori innovációk körében figyelhetők meg, vagyis egy bizonyos alapnyelvhez sorolható etimológiákat érintenek.

A dolgozat céljának leginkább Kontra Miklós csoportosítása felel meg, mivel a szókölcsonzés fajtáit az adaptálás módja szerint is csoportosítja, továbbá alkalmazható szótári anyagra is, hiszen az utóbbi évek kutatásait meghatározó, a nyelv használatához kapcsolódó szempontok (pl. a kódváltás különféle tényezői) ezzel az anyaggal kapcsolatban kevésbé érvényesíthetők. Nyilvánvalóan árnyaltabb képünk lenne a vizsgált kölcsönzésekről, ha azt is meg tudnánk állapítani, hogy a gyűjtők csupán alkalmi, speciális használatot rögzítettek-e, vagy az átvevő nyelvben csakugyan meghonosodott, valódi átvételről van-e szó (az előbbi verziót valószínűsíti pl. a szótárak „folk.” megjegyzése vagy minősítése). Kontra (1981: 13–21) a szókölcsonzésen belül több típust különböztet meg.

A direkt kölcsönzés (eredménye a kölcsönszó) esetében a morfémaátvétel teljes, morfémahelyettesítés nincs. Ezen belül (a) lehet jelentéskölcsönzés, pl. a m. *lokomotív* (a tárgyat és a nevet együtt vették át); (b) vagy nincs jelentéskölcsönzés, pl. a m. *metró* szó esetében (a tárgyat már ismerték, a név azonban új).

Az ún. hibrid kölcsönzés (eredménye a hibrid kölcsönszó) folyamatában a morfémaátvétel részleges, a morfémahelyettesítés részleges, jelentéskölcsönzés van, pl. a m. *farmertüdő* az ang. *farmer's lung* szó szerkezet részleges fordítása. (Más terminológia szerint részfordítás. Ismertebb, köznyelvi példa a m. *ámokfutó*, amely a ném. *Amokläufer* részleges lefordításával jött létre; Gerstner 2003: 138).

Az indirekt kölcsönzés folyamatának különféle eredményei lehetnek: (a) az analóg szavak közötti jelentéskölcsönzés tükörszó létrejöttéhez vezet (ilyenkor morfémaátvétel nincs, a morfémahelyettesítés teljes, jelentéskölcsönzés van), pl. a m. *áldühösség* összetétel az ang. *sham rage* mintájára jött létre. Ugyancsak köznyelvi példa (Gerstner 2003: 138) a tükörfordításra a m. *hattyúdál*, melynek mintája a ném. *Schwanengesäng* volt. (b) A homológ szavak közötti jelentéskölcsönzés során meglévő szó jelentése bővül (vagyis morfémaátvétel nincs, a morfémahelyettesítés teljes, jelentéskölcsönzés van), ilyen pl. a m. *köldökzsínór* jelentésbővülése: a 'magzat és a méhlepény közti vérkeringést közvetítő szerv' jelentés mellett az ang. *umbilical cord* jelentéseinek mintájára kialakult a 'embert vagy tárgyat hajóval, űrhajóval stb. összekötő vezeték' jelentés is. Köznyelvi példa a m. *világ* szó jelentésbővülése: e szavunk eredetileg 'világosság' jelentésű volt, de szláv mintára 'mindenség' jelentéssel is gazdagodott (Gerstner 2003: 137). (c) A homofón szavak közötti jelentéskölcsönzés esetén meglévő szó jelentése bővül (morfémaátvétel nincs, a morfémahelyettesítés tel-

jes, jelentéskölcsönzés van), pl. az ang. *realise* és a fr. *réaliser* szavak esete: a két szó hangalakjában és jelentésében elég hasonló volt ahhoz, hogy a francia nyelv átvegye a 'convert into fact' jelentés mellé az angol mintájára a 'comprehend' jelentést is. (d) A homofón szavak jelentésének független kölcsönzése kölcsönhomonímához vezet (amikor morfémaátvétel nincs, a morfémahelyettesítés teljes, jelentéskölcsönzés van), pl. a magyar nyelv *buli*¹ és *buli*² szavai: a jelentéskölcsönzésben részt vevő szavak csupán hangalakjukban hasonlítanak, ugyanis 'a kártyajáték egy köre, játszámája' jelentésű *buli* szavunk német eredetű, míg a 'jégkorongban a korong játékba hozása' jelentésű *buli* szavunk angol kölcsönzés.

Néhány esetben finomabb megkülönböztetésre ad módot Lanstyák István terminológiája. Ő a közvetett kölcsönszók között sorolja fel az ún. hangalak-kölcsönzést is (Lanstyák 2000: 195). Ilyen a szlovákiai magyarban a közmagyar *büfē* helyett hallható *bufet* szó (ugyanabban a jelentésben), továbbá a következő párok: *archívum* és *archív*, *infarktus* és *infarkt*, *joghurt* és *jogurt* stb. A hibrid kölcsönszavak kategóriáján belül felsorolja a kompromisszumnak fel-fogható hangalak-kölcsönzéses nyelvi formákat, amire legjobb példa a szlovákiai magyar *buldózér*, amely nyilvánvalóan valamiféle köztes forma a közmagyar *buldozer*, valamint a szlovákban kb. *buldozér* alakban hallható szavakhoz képest (Lanstyák 2000: 197). Lanstyák megkülönbözteti azt az esetet, amikor az átvevő nyelv eredetileg ismerte a másképpen hangzó közmagyar szót, attól a lehetőségétől, amikor a szlovákiai magyarban nem volt meg korábban a közmagyarral egyező alak. A hangalak-kölcsönzésre lesznek példák a tárgyalt etimológiai anyagban, de ez utóbbi szempont szerint a szótári adatok nem vizsgálhatók.

A vizsgált etimológiai anyagban fellelhető eseteket a következő sorrendben tárgyalom: az 1–3. pontban a direkt kölcsönzés különböző példáit gyűjtöm össze. A 4. alatt a kérdéses eseteket sorolom fel, amelyekről nem lehet könnyen eldönteni, hogy vajon átvétellel állunk-e szemben. Az 5. alatt az ún. hibrid kölcsönzésre mutatok be példákat. A 6.-tól kezdve az indirekt kölcsönzés különböző fajtái következnek. Ezekben a kontaktusjelenségek a jelentésrekonstrukcióval is összefüggnek, bár a dilemma korántsem mindig kizárólagosan szemantikai jellegű. Néhány etimológiában a hangalakokból és a jelentésekből levonható következtetések egymásnak ellentmondanak, ebben a pontban is akad arra példa, hogy nehéz eldönteni: primer vagy szekunder egyezéstről van-e szó.

A hangalakokat érintő példákat egyrészt a GOV adattárának utalásai alapján állítottam össze, másrészt a DEWOS-, a WWb- és a KLE-kommentárokat használtam fel. Mivel ezek az obi-ugrisztika legalapvetőbb monográfiái, szótárai közé tartoznak, az általuk használatos rövidítések feloldása közismert vagy könnyen elérhető², ezért jelen írásban nem látszik szükségesnek újraközölni e listákat.

A szóanyag elrendezése a következő: a példa sorszámától kezdve az obi-

² A KLE által használt rövidítések feloldását l. Kannisto 1951: XXXVI.

ugor korra rekonstruált hangalak és jelentés olvasható. A folytatásokat táblázat-szerűen csoportosítottam, földrajzi elhelyezkedésüket szemléltetve bal oldalon a vogul, jobb oldalon az osztják adatok szerepelnek, az egyes rovatokban állandó rövidítés utal a nyelvjárás csoportra. A szekunder megfeleléseket félkövér betűtípus különbözteti meg az etimon tulajdonképpeni folytatásaitól. Az adatok idézése Sipos 2002 és Sipos 2003 alapján történik.

1. Direkt kölcsönzések

A kölcsönzés azokban az esetekben ismerhető fel legkönnyebben, ahol az átvétel kontrasztba állítható a ténylegesen az obi-ugor korból eredeztethető alakkal. Az alábbiakban erre található három példa.

Az elsőben az etimon északi vogul folytatása és az északi osztjából átvett szó hangalakját tekintve markánsan különbözik:

(1) **nōγ□δ'* 'hús'

É LO <i>nōwl'</i> , So <i>n□wl'</i> , N <i>nōw□l</i> N (folk.) <i>Noxi</i> < osztj.	É Ni <i>nōχ□</i> , Kaz <i>nōχǐ</i> , O <i>nōχa</i>
Ny LM P VN <i>nōwl'</i> , VS <i>nāwl'</i> , LU LO <i>nōwl'</i>	
K KU <i>nōwl'</i>	D DN Ko <i>nōχ□</i>
T TJČ <i>nāwl'</i>	
	Szurg. Trj <i>nāγ□j</i> , J <i>nāwi</i>
	V-Vj VVj <i>nōγǐ</i>

Az átvétel a következő esetben is könnyen elhatárolható az etimon közvetlen vogul folytatásától, mivel vokalizmusukban és szótagszámukban is eltérnek:

(2) *wūp3 'néne, idősebb nőrokon'

É LO So <i>ūp</i> N <i>opi</i> < osztj.	É Ni <i>ōp□</i> , Kaz <i>ōpǐ</i> , O <i>āpi</i>
Ny P <i>wūp</i> , VN LU <i>ūpa</i>	
K	D Ko <i>āp□</i>
T	
	Szurg. Likr <i>api</i> , Trj J <i>opi</i>
	V-Vj

Hangtanilag a primer és a szekunder alakok egyértelműen különböznek a (3)-ban. Az átvétel nem vele szófajában egyező primer fejleménnyel állítható kont-

rasztba, mint a fenti két esetben. A vogulban főnévi és igei alakok egyaránt vannak, az osztjákban azonban csak igéket találunk. Tehát a kölcsönzés nem csupán hangtani szempontból (vagyis a szókezdő *w* meglétében) tér el az átvevő nyelvben létező fejleményektől, hanem szófajában is.³

(3) **ürt-* 'oszt'

É So <i>urt-</i> 'teilen', <i>urti</i> 'Teil'	É Ni Kaz Syn <i>ort-</i> , O <i>art-</i> 'teilen'
Ny LM LU <i>urti</i> , P <i>vurti</i> 'oszt'; LM <i>urt</i> , P <i>vurt</i> 'rész, osztályrész'	
K KM <i>wort-</i> 'teilen', <i>wort</i> 'Teil'	D DN Ko <i>ort-</i> 'teilen' vog. > Koš <i>wort</i> 'Teil, Anteil'
T TJČ <i>ort</i> 'teilen', <i>ortĕ</i> 'Teil'	
	Szurg. Trj J □ <i>rt-</i> 'teilen'
	V-Vj VVj <i>art-</i> 'teilen'

2. Direkt kölcsönzés vagy hangalakkölcsönzés

A következő nyolc etimológiában az érintkező területek vogul vagy osztják nyelvjárásainak egyikében az etimon hangtanilag szabályos fejleménye nem adatolt. A vizsgált alak nagy valószínűséggel a szomszédos nyelv hatását mutatja. Mivel nem tudjuk kontrasztba állítani a (valószínű) átvételt és a szabályos primer alakot, nehéz eldönteni, hogy vajon az alakok bizonyos mértékű vegyüléséről van-e szó, vagy pedig, mint az (1)–(3)-ban, egyszerű átvételről.

Az ilyen esetek között néhányban a kérdéses szó kizárólag magánhangzó-jában különbözik a várható alaktól.

A (4)-ban Az ősi-obi-ugor *ǎ-nak az északi vogulban lehet *a* (pl. GOV 213, 283), valamint *o* folytatása is (pl. GOV 100, 192), jelen esetben azonban az északi *loś* alakok mellett létező obi vogul *laś* valószínűleg az északi osztják formák hatását mutatja.

³ Az osztják szavakat tárgyaló DEWOS-szócikk, utalva az átvételre, megjegyzésében helyreigazítja a korábbi téves összekapcsolást (KT 243).

(4) *lǎc 'madárfajta (fűrj)'

É LO So <i>loś</i> Ob <i>laś</i> < osztj.	É Ni <i>lǒś</i> , Kaz <i>lǎś</i> , O <i>lǎś</i>
Ny P VN <i>lǒś</i> , VS <i>laś</i> , LU <i>laś</i> , <i>loś</i>	
K KU / <i>lǎś</i> , KM / <i>lǎś</i>	D DN Ko <i>lǎř</i>
T	
	Szurg. Trj <i>lǎř</i> , J <i>lǎř</i>
	V-vj VVj <i>lǎř</i>

Az (5)-ben ugyancsak az egyik vogul alak magánhangzójában található eltérés. Az alsó-kondai vogul fejlemény vokálisa várhatóan $\square$ lenne, ezzel szemben magánhangzója a kondai osztják alakkal hozható összefüggésbe (GOV 599).

(5) **s□ηk* 'feketeréce'

É LO So <i>sāηki</i>	É Ni Kaz <i>sīηk</i>
Ny P <i>s□ηk</i> , VN <i>s□ηk□</i> , VS <i>s□η□k□</i> , LM <i>s□ηk</i>	
K KU <i>sI''k</i> < osztj. KO <i>s□ηk</i>	D: DN Ko <i>sīηk</i>
T	
	Szurg. Trj J <i>sīηk</i>
	V-vj VVj <i>sīηk</i>

Hasonló átvételre példa a (6) (GOV 205), amelyben a vogul fejlemények a *jūr, az osztjákok pedig a *jīr hangalaktól magyarázhatók. A felső-lozvai és a szoszvai vogul *jir* adatok magánhangzója azonban nem a vogul hangváltóságokkal, hanem az északi osztják vokális hatásával magyarázható.

(6) *jūr/*jīr 'véráldozat'

É LO So <i>jir</i> < osztj.	É Ni Kaz <i>jīr</i> , O <i>jir</i>
Ny P <i>jir</i>	
K KU KM <i>jor</i>	D DN Fil KoP Kr Ts <i>jir</i>
T	
	Szurg. Likr Mj Trj J VK <i>jīr</i> ,
	V-vj V Vj VT Vart <i>jir</i> ,

A nyelvi hatás irányát tekintve az előbbinek éppen a fordítottja játszódott le a (7)-ban. Az obi-ugor korra feltehető etimon ugyancsak két alakban adható meg, és a vogul magánhangzók ugyancsak *ū-ra, az osztjákok pedig a **j̄* -re vezet-

hetők vissza. Itt azonban a jelek szerint az északi osztják adatot érte északi vogul hatás, mivel a kazimi adat nem a * $\bar{y}$ -t látszik folytatni, hanem az északi vogul adattal egyezik.

(7) * $\bar{l}u\acute{n}c$ /* $\bar{l}i\acute{n}c$ 'nyál, hab, tajték'

É LO So <i>luS</i>	É vog. > Kaz y S
Ny	
κ KU KM KO <i>loś,</i>	D Ko <i>lińt'</i>
T	
	Szurg. Trj <i>lińt', J lińt'</i>
	V-vj VVj <i>lińt',</i>

A következő szóegyezésben hangtani és alaktani kritériumok egyaránt kínálkoznak a primér és szekunder egyezések elkülönítéséhez. A vogul nyelvjárási fejlemények többsége alapján feltehető ősvogul * $\bar{y}$ folytatása a szoszvai vogulban *o* lenne, ezzel szemben magánhangzója inkább a szomszédos északi osztják nyelvjárásokéhoz áll közel. A kérdéses szó a többi vogul adattól a magánhangzó nyílásfokában, továbbá morfológiai szempontból a vogul adatokban meglévő *nt* képző hiányában tér el:

(8) * $\bar{n}\acute{a}kt$ -/* $\bar{n}\acute{o}kt$ - 'tüsszög/tüszent'

É LO So <i>Naxt-</i>	< osztj.	É Kaz <i>nǎχt̃-, O nǎχti-</i>
Ny P <i>noχt□nt-</i> , VN <i>noχ□t□nt-</i> , VS LU <i>noχt□nt-</i>		
κ KU KM <i>noχt□nt-</i> , KO <i>noχ□t□nt-</i>		D Ko <i>nǎχte-</i>
T		
		Szurg. Trj <i>nǎχti-, J nǎχti</i>
		V-vj VVj <i>nǎχti-</i>

Az alábbi szóegyeztetéshez tartozó szoszvai vogul átvétel csupán hosszúságában tér el a várható fejleménytől. A DEWOS és a GOV csak a kondai dialektusból adott meg vogul megfelelőt. Az északi vogul szót a GOV sem primer, sem szekunder megfelelésként nem sorolja fel, a DEWOS azonban kölcsönzésnek tartja:

(9) *mēr 'idő'

É So mar (KLE 199) < osztj.	É Ni <i>mār</i> , Kaz <i>mār</i> , O <i>mār</i>
Ny	
K KU KM <i>mār</i>	D DN <i>mār</i>
T	
	Szurg. Trj <i>mār</i>
	V-Vj VT <i>mer</i>

A szavak konzonantizmusa nem fogható vallatóra, mivel egyik mássalhangzó sem ment át jellegzetes változásokon az obi-ugor kortól a mai vogulig. Ami vokalizmusukat illeti, az északi vogul *a* és az északi osztják *ā* mutathat kölcsönzésre is. Az ősi-obi-ugor *ē, illetve az ősvogul *ā folytatása az északi vogulban kivétel nélkül mindig hosszú. Mivel az adatoltság is gyér, és a kérdéses adat éppen a szoszvai vogul területről származik, valószínű, hogy az egyezés nem az obi-ugor korra vezethető vissza.

A következő etimológiában ugyancsak a szoszvai vogul adat magánhangzójának hosszúsága tér el a várhatótól, hiszen az ősvogulra feltehető *ā szabályos folytatása hosszú *ā* lenne. Kérdés, hogyan kell megítélnünk a GOV-ban idézett rövid magánhangzós adatot (Kannisto – Liimola: 1958: 174, 479) (Kannisto adta mind a szövegben, mind a magyarázatokban hosszú magánhangzós, ahogyan a DEWOS is idézi). Az északi osztják adatok hatása csak abban az esetben merül fel, ha a GOV adata nem téves:

(10) *nār 'csontváz'

É So <i>narap</i> 'Gerippe'(GOV), <i>nārap</i> 'Gerippe' (DEWOS)	É Ni <i>nār</i> , Kaz <i>nār</i> 'Gerippe'
Ny P <i>nār</i> : <i>lušm-nrluwāt</i> ; 'Gerippe'	
K KM <i>nār</i> : <i>sislonōrkp</i> 'Rückgrat'	D
T	
	Szurg.
	V-Vj

A soron következő etimológiában az északi vogul és középső-lozvai szavak hangalakja és jelentése ellentmondásosan vall a szó eredetéről.

A GOV – Kannistóval szemben (1919: 197), aki váltakozással magyarázza az ugyanazon magánhangzóból nem levezethető megfeleléseket – ebben az etimológiában az északi vogul tagot nem tartja a megfelelés részének, mert az ősvogul veláris *ĵ-ből nem lehet levezetni az *ū*-t, viszont az átvétel nagyon valószínű. A GOV-ban idézett alakok a következők (a WWb még a középső-lozvai dialektusban is tud ilyen magánhangzót tartalmazó adatról):

(11) *rūntʰ 'barka, rügy'

É N <i>rŭnt</i>	É Ni <i>runt</i> , Kaz <i>rŏnt</i> , O <i>ront</i>
Ny P <i>ranta</i> , VN <i>rŏnt</i> , VS <i>rēnt</i> , LU <i>rant</i> , LM <i>rŭnt</i>	
K KM <i>rēnt</i> ,	D DN Ko <i>runt</i>
T	
	Szurg. Trj J <i>ront</i>
	v-vj VVj <i>rŏnt</i> ,

Ha azonban a szótárakban fellelhető jelentéseket is elhelyezzük a táblázatban, akkor a kép nem értelmezhető könnyen. Az etimon feltételezhető eredeti jelentése, a 'rügy, barka' az osztjákban már csak a tremjugáni nyelvjárásban él, a nyelvterület egészén a belőle fejlődött 'fűlbevaló' jelentéssel számolhatunk. A három érintett vogul nyelvjárás csoportban kizárólag a feltételezett másodlagos jelentés adatolt.

É 'Kätzchen'(GOV), 'rügy' (WWb)	É 'die Ohrringe zusammen'
Ny 'Kätzchen' (GOV), 'rügy' (WWb)	
K 'Kätzchen' (GOV)	D 'óerëxka, Ohrring'
T	
	Szurg. 'óerëxka, Ohrring' Kätzchen, hängendes Blütenkätzchen (der Birke, Espe, Ahlkirsche, (Trj)'
	v-vj 'óerëxka, Ohrring'

Az ellentmondás tehát az „osztjámos” hangalak és a „vogulos” jelentés között van, ha ragaszkodunk ahhoz a merev megközelítéshez, hogy vagy az első, vagy a második jelentéssel kell számolnunk. Ismeretes azonban, hogy a jelentésváltozás nem egyik pillanatról a másikra megy végbe, hanem hosszabb ideig tart, míg az új jelentést az egész közösség megismeri, átveszi, használni kezdi, és esetleg az első jelentés feledésbe is merül. Ennek a folyamatnak több – akár hét – szakaszát is megkülönbözteti a történeti szemantika (pl. Wilkins 1996: 270), és több stádiumot el lehet különíteni annak alapján, hogy a második jelentést a közösség mekkora része használja aktívan vagy passzívan. A fenti esetben is elképzelhető, hogy a változás során a két jelentés nem kevés ideig egymás mellett élt, az osztjámos hangalak pedig a szoros kontaktusok során hatolt be a vogul nyelvbe.

3. Kompromisszumos hangalakkölcsönzés

A következő etimológia szoszvai vogul tagját nem lehet egyszerűen osztják kölcsönzésnek minősíteni. Benne egyrészt az ősvogul * $\bar{a}$ folytatásaként várható szoszvai vogul $\bar{a}$ helyett $\bar{u}$ -t találunk, ami nyilvánvaló osztják hatásra enged következtetni. Másrészt azonban a potenciális átadó északi osztják nyelvjárásokban az adatok kétszótagúak, míg a szoszvai adat egyszótagú. Szótagszámkülönbség ugyan a (11)-ben is volt, azonban nem a feltehetőleg módosult kölcsönzött és a potenciális átadó alak között.

(12) * $m\bar{v}nt$ 'korábban, az imént'

É LO $m\bar{ont}$, So $m\bar{U}nt$	É Ni $munt\bar{a}$, Kaz $m\bar{ont}\bar{i}$, O $munti$
Ny P VN $monta$, VS $manta$, LU $mant$	
K KU $mont$, KM KO $m\bar{a}nt\bar{a}$	D DN Ko $munt$
T TJČ $mant$	
	Szurg. Trj J $munt$
	V-vj VVj $munt$

Valószínű, hogy az osztják adat befolyásolta a vogul szó hangalakját, ekkor Lanstyák István terminológiájával szólva kompromisszumos hangalakkölcsönzésről van szó.

4. Primer vagy szekunder egyezés?

Az alábbiakban arra látunk példákat, hogy milyen körülmények nehezítik annak megállapítását, hogy a hasonló/megfeleltethető vogul és az osztják szavak megéléte ősi egyezés vagy a mindennapos nyelvi érintkezések következménye-e.

A bemutatandó etimológiában a hangtani kondíciók olyanok, amelyek esetében szinte lehetetlen a döntés. Nem segít a kérdés eldöntésében az első szótagi vokális (amely ugyanúgy visszavezethető a rekonstruktumban megadott hangokra, ahogy kölcsönzésre is vallhat), illetve a konzonánsok (amelyek nem változtak az obi-ugor elkülönüléstől kezdve lényegesen, ezért nem különböznek az átvételek hangmegfeleléseitől), mert a mai kép mindkét úton előállhatott.

(13) *ńǎl□k/*ń□l□k 'halfajta (hering)'

É LO So <i>Nalk</i> 'Coregonus albula' (GOV); N <i>Nalk</i> 'óel edka', LO <i>mAN-Nalk</i> 'kleiner Fisch' (DEWOS); N <i>ńǎl□k</i> ~ <i>ńalkän-χul</i> (...), <i>ńǎl□χ-χul</i> 'apró hering, óel edka' (WWb 352a); So <i>Nalk</i> 'eine Art Fisch', <i>Nalk-χul</i> 'Maränenfisch', (Ahlqv.) <i>Nalik</i> 'Coregonus albula' (KLE 226) ? < osztj.	É Ni Š <i>ńǎl□k</i> , Kaz Sy <i>ńǎl□k</i> , O <i>ńil□χ</i> 'mul yka, kleiner, junger Fisch (Kr; Kaz: nicht Hecht); id.: Plötze, Weißfisch ua. (als Köder DN DT); mel ki j ázy (Ni); Sosvahering (Kaz)' (DEWOS 1053)
Ny —	
K —	D DN DT Kr <i>ń□l□k</i> 'mul yka, kleiner, junger Fisch (Kr); DN DT Kr <i>ń□l□k</i> (DEWOS)
T —	
	Szurg. —
	V-Vj —

Az esetek nagyobb részében azonban a szavak vokalizmusa vagy konzonantizmusa elárulja, hogy primér vagy szekunder egyezéssel állunk-e szemben. A következő etimológia mind vogul, mind osztják részről kevésbé elterjedt, ráadásul kizárólag érintkező, kontaktusban gazdag területeken adatolt. A szócsalád obi-ugor eredete felől azonban mégsem lehet kétségünk, hiszen az alakok eltérnek, mégpedig a rendszeres hangmegfelelések szerint.

vö. *□ēm□s 'száritott hal'

É —	É —
Ny —	
K KU KM KO <i>sāms</i> 'tullella kuivattu kala'	D DN KoP Kr □ēm□s, Patk. 'getrockneter (DN: und geräucherter) qebak, Leuciscus rutilus, Plötze (DN, Kr), geräucherter Fisch (z. B. ázenek, óoroga, KoP), kleine über dem Feuer getrocknete Fische (Patk.)'
T	
	Szurg.
	V-Vj

Arra is akad példa, hogy nehéz eldönteni, vajon olyan kontaktusjelenséggel állunk-e szemben, amelyben az átvétel nem korlátozódott az osztjakkal ténylegesen kapcsolatban lévő északi vogul nyelvjárásokra, vagy a vogulban két olyan szócsalád él, amelyek jelentése hasonló. A forrásul szolgáló művek sem ugyanazon alakokat tárgyalják. A DEWOS megjegyzése – „ostj. > wog. (N (Szil.) *l'auti*” (DEWOS 869) – az északi vogul adatra vonatkozik. A GOV az alábbi adatokat egyezteti:

(14) *l□*k*- 'szid'

É So <i>l'ük</i> -, LO So <i>l'ükamt</i> -	É Ni <i>l'aw</i> □ <i>t</i> -, Kaz <i>l'aw</i> □ <i>t</i> -, O <i>l</i> □ <i>w</i> □ <i>t</i> -
Ny P <i>l'ukt</i> -	
K KU KM KO <i>l'ök</i> □ <i>mt</i> -	D Ko <i>t</i> □ <i>w</i> □ <i>t</i> -
T	
	Szurg. Trj <i>l'ey</i> □□ <i>t</i> -, J <i>l'ew</i> □ <i>t</i> -
	V-vj VVj <i>l</i> □ <i>γ</i> □ <i>t</i> -

A Munkácsi – Kálmán-szótárból – amely nem jelzi, hogy osztják > vogul irányú kölcsönzésnek tartaná – azonban úgy tűnik, a tadvai kivételével minden nyelvjárás csoportból adatolva van:

N *l'aulti* ~ *l'awlti* [*l'āw*□*l'ti*] *l*□*uti* [*l'āwti*] 'szid, pirongat',
 N *l'auti* ~ *l'awti* [*l'āwti*],
 LM *l'awti*, 'szid, szitkozódik, civakodik,
 káromol'
 K *l'āwti* 'zörög' (WWb 282b).

A vogul szavak interdialektális vokálismegfelelései inkább az átvételt támogatják, mivel a nyugati adatokban az északi *a*-nak általában *ä* felel meg. Mivel a keleti vogul adatok nem lehetnek közvetlen átvételek a déli osztjából, feltételezhetjük azt is, hogy az egyik északi osztják dialektusból átvett *l'auti* szót az északi vogulból kölcsönözték tovább a nyugati és a kondai nyelvjárások. Mivel arra is kevés példát ismerünk, hogy az osztjából átvett szó ilyen nagy területen elterjedt, felmerülhet, hogy a fenti etimológiától független, csupán jelentésében egyező szócsaláddal állunk szemben.

A problémás etimológiák egy másik típusában az onomatopoezis nehezíti annak eldöntését, hogy primer vagy szekunder egyezés-e a vizsgált alak. Az alábbi, szemantikailag kifogástalan, mindkét nyelvterületen minden nyelvjárás csoportban adatolt – de a hangrendi eltérés miatt bizonytalan – etimológiában az osztják tagok vokalizmusa veláris (valószínűleg POU *ā-ra vezethető vissza), a voguloké palatális (a nyelvjárási képviselők legközelebb a POU *i fejleményeihez állnak).

(15) *l'ük/*l' k- 'csiklandoz'

É LO So <i>Lakit-</i>	? < osztj.	É Ni <i>t'äχ□t's□-</i> , Kaz <i>läχit-</i> , O <i>l'äχit-</i>
Ny LM <i>l'ük□lti</i>		
K KU <i>lik's-</i> , KM <i>lök's-</i> , KO <i>lik□s-</i>		D DN Ko <i>t'äχet'it□-</i>
T TJÈ <i>näk'sl-</i> T □k'slel		
		Szurg. Trj <i>läki</i> , Mj <i>läki</i> , v-vj V <i>läki-</i>

A szoszvai vogul adat magánhangzója, illetve képzője támogatni látszik az átvétel feltevését, másrészt viszont a LO So és a LM vokálisának interdialektális megfelelése ősbibb kapcsolatra enged következtetni.

A (16)-ban ismét szép példáját látjuk annak, hogy a vogul és az osztják nyelvi kontaktusok a kondai területeken olyan ellentmondásos jelenségeket képesek produkálni, melyekről szinte lehetetlen eldönteni, hogy vajon elsődleges vagy másodlagos egyezések-e. A szövevényességet fokozza egy másik etimológia fejleményeinek asszimiláló hatása.

Az egyeztethető (?) vogul és osztják szavak viszonyának megítélésében a szótárak és a GOV nagyon eltérő állásponton vannak. A GOV -□η és -m képzős vogul alakokat egyeztet -□η képzőt tartalmazó osztják alakokkal:

(16) *wīc 'szépség' – *wīc□η (GOV 654)

É So <i>wēs□η</i> 'schön'		É Ni <i>wes□p</i> , Kaz O <i>wes□η</i> 'schön',
Ny		
K KU <i>wis□η</i> , KM <i>wis□m</i> 'schön'		D DN Ko <i>wet□η</i> 'schön'
T		
		Szurg. Trj <i>wit□η</i> 'schön'
		v-vj VVj <i>wit□η</i> 'schön'

Ezzel szemben a DEWOS a szócikk élén tőszavakat szerepeltet (VT Vj. *wit* stb.), a képzett alakok sora pedig jóval gazdagabb – a fent említetteken kívül felsorol -al képzős (PB), -□p képzős: (Trj KoP Kr Kaz), -pi-képzős (KoP Š Sy O) származékokat –, a végén pedig ugyancsak képző nélküli vogul szavakkal való összefüggésre utal:

wit' 'kraóota, Schönheit ...' (DEWOS 1648)

É	É PB <i>veš</i> , <i>věš</i> [š falsch] Kaz O <i>weš</i> Š <i>weš</i>
Ny	
K KU-M <i>wiś</i>	D KoP <i>wet'</i> Kr <i>wet'</i>
T	
	Szurg. AgT SaIT <i>wit'</i>
	v-Vj VT Vj. <i>wit'</i>

A KLE alap- és képzett szót egyaránt említ:

wiś:

KM *wiś* 'Aussehen, Angesicht, Gestalt',
 KU (Afan.) *wiś*□η 'mit einem Anlitz wie (etwas)' (KLE 074).

A WWb nem szóegyezést, hanem szókölcsonzést tesz fel, eszerint a tőszó osztjából származó átvétel, és létezik belőle képzett lexéma is:

věš:

N *věš* (*věš*-) 'szépség (arcról)' (< ostj.),
věš□η 'szép, szép arcú' (WWb 724b).

Ami a szóbanforgó lexémák hangalakját illeti, a WWb adataiban felbukkanó nazális elem (*věš*-), valamint a DEWOS jelentésmegadásának rövid megjegyzése „(‘Gesicht’: PB beruht auf Vermischung des Wortes mit 1596 *weš*, *wenš*-) (DEWOS 1648)” egy másik, uráli etimológiához, a **wen*□ε 'Gesicht' jelentésűhöz (UEW 568) vezet. Az alábbi táblázat a két etimológia osztják folytatásainak hangalakját (a DEWOS 1596 és 1648 adatai alapján) veti össze a POU **ī* szabályos folytatásaival (a keleti osztják nyelvjárások vokálisából kiindulva ősoosztják **i* feltételezésével a GOV 66, 68, 186 alapján). A táblázat sorai a négy nagy osztják nyelvjárascsoportot különítik el:

U *wen□₃ 'Gesicht'	POU ? *wīć(□η)	a POU *ī folytatásai
O <i>wes</i> (<i>wens</i> -)	PB <i>veš</i> , <i>vEš</i> [<i>š</i> falsch]	Ni Kaz <i>ī</i>
PB <i>veš</i> [<i>š</i> falsch]	Reg. <i>vesch</i> ,	
Ahl. <i>veš</i> , <i>vens</i> ,	Š Kaz O <i>weš</i> ,	
Kaz <i>wēš</i> , Sy <i>weš</i> ,		
Ni Š <i>weš</i> (<i>wens</i> -)		
DN KoP Kr <i>wen</i>	KoP Kr <i>weI</i>	DN Ko <i>i</i>
Mj J Trj w□n□	TrjT AgT SalT <i>wit'</i>	Trj J <i>i</i>
–	VT Vj <i>wit'</i>	V <i>i</i>

Amint a félkövérrel jelzett szavak mutatják, a kérdőjeles obi-ugor kori etimológia osztljak folytatásainak vokálisai a déli és az északi területen közel állnak az uráli kori etimológia leszármazottainak hangalakjához, ti. azokon a területeken térnek el a POU *ī várható fejleményeitől, amelyeken az uráli eredetű szavakban *e* hang található.

Ugyancsak egymás mellé rendezve a két etimológia osztljak nyelvjárási fejleményeinek jelentését, az uráli eredetű szavak esetleges szemantikai hatását is megfigyelhetjük.

U *wen□₃ 'Gesicht'	POU ? *wīć(□η)
Ahl. 'Gesicht, Schnauze'	
PB 'Gesicht'	PB ' Gesicht ' (Vermischung mit 1596 <i>wēš</i> , <i>wens</i> -);
O 'Gesicht'	O 'Schönheit'
Kaz 'Gesicht'	Kaz 'Schönheit'
Š 'Gesicht'	Š ' frisches gesundes Aussehen, Gestalt, Aussehen '
Ni 'Gesicht'	
DN 'Stirn'	
KoP 'Stirn'	KoP ' Gestalt, Aussehen '
Kr 'Stirn'	Kr ' Schönheit, frisches gesundes Aussehen '
Trj 'Gesicht'	AgT 'Schönheit'
Mj 'Stirn'	SalT 'Schönheit'
J 'Stirn'	
–	VT Vj 'Schönheit'

A PB adatokban megnyilvánuló keveredésre a DEWOS is figyelmeztet. Sajnos, a szurguti területeken nem ugyanazon nyelvjárásokból vannak adataink a két etimon folytatásaira, így nem tudhatjuk, hogy ott érvényesül-e az 'arc, homlok' jelentés befolyása.⁴ A látottak alapján elképzelhető, hogy az osztljak nyelvterület

⁴ A munkahelyi vitán hívta fel a figyelmet Csepregi Márta 'szépség, kifinomultság' jelentéssel

középső részén tapasztalható 'egészséges, friss kinézet; alak'-féle jelentések sem függetlenek az 'arc, homlok'-féle jelentésektől. Elvileg azonban azt sem zárhatjuk ki, hogy az 'egészséges, friss kinézet; alak'-féle jelentések a központi területek újításának eredményei.

Az uráli etimológiának a vogulban nincs folytatása, ezért hangalakjának vagy jelentésének közvetlen asszimiláló hatásával ott nem számolhatunk.

A fő kérdést, hogy ti. a kondai vogul tőszavak etimológiai megfelelői-e az osztják lexémáknak, vagy az érintkező területeken tipikus átvételről van-e szó, a hangalakok és jelentések részletes összevetése után sem lehet egykönnyen megválaszolni. A kölcsönzést nem vehetjük biztosra, mert a kondai vogul tőalakok vokálisa **ī*-re vezethető vissza, az esetlegesen átvett osztják hangalakok *e*-vokálisukkal pedig rendre egy másik etimológia hatását mutatják: az uráli eredetű szavak több osztják nyelvjárásban hangtani szempontból biztosan, jelentéstani szempontból pedig esetlegesen befolyásolták az obi-ugor kori etimon fejleményeit. A szavak egyeztetését viszont kétségessé teszi, hogy a vogulból igen kevés adat áll rendelkezésre, nem is beszélve arról, hogy még ezek is olyan terülről származnak, amely a kontaktusjelenségek széles skáláját mutatja fel.

Mivel a dilemmát az okozza, hogy a kölcsönzésnyánus kondai vogul adat jelentése támogatja az átvétel feltevését, a hangalakja viszont nem, ellentmondásosságában emlékeztet a (11)-re (**rūntz* 'barka, rügy'), amelyben a szószvai vogul hangalak az osztjából való átvételt támogatta, a jelentése viszont a vogul nyelvjárási adatával egyezett.

5. Hibrid kölcsönzés

Az alább tárgyalt esetekben a szavak vokalizmusa, konzonantizmusa, morfológiája olyan, hogy a primer és a szekunder egyezések elkülönítése nem jelent problémát, az ún. hibrid kölcsönzést ugyanakkor kiválóan illusztrálják. A (16)–(17)-ban az összetételi előtag átvétel eredménye, az utótag pedig morfémahelyettesítéssel jött létre.

A (17)-ban a 'fenyőfa' jelentésű északi vogul *ūns-jiw* szóösszetétel előtagja átvétel valamelyik északi osztják nyelvjárásból, utótagja azonban – az osztjában nem is feltétlenül megjelenő – *juχ* 'fa' helyett a neki – történetesen etimológiailag is – megfelelő vogul *jiw* 'fa' jelentésű szó. A utótag megléte maga is valószínűsíti az átvételt.

bíró fontos keleti adatokra (V, Vj, Ag, Trj, Sal) (Terëskin 1981: 525) – melyek ugyancsak nem mutatják a másik szócsalád hatását.

(17) **ōni*γ 'erdeifenyő'

É N <i>Uns-jiw</i>	< osztj.	É Kaz <i>wq</i> šš, O <i>onsi</i> 'Kiefer'
Ny P <i>ōna</i> 'Kiefer'		
K KU KM <i>ōnī</i> 'Kiefer'		D DN Ko <i>uns</i> 'Kiefer'
T TJČ <i>ān</i> w 'Kiefer'		
		Szurg. Trj <i>ō</i> γ, J <i>ōn</i> γ 'Kiefer'
		V-vj VVj <i>o</i> γ, <i>o</i> γ 'Kiefer'

A kölcsönzés hibrid volta (18)-ban is abból következik, hogy egy valószínűsíthető osztják összetétel előtagját átvették, 'férfi' jelentésű utótagját (*χu*, *χϑ*) pedig lefordították, illetve Kontra terminológiájával: helyettesítették a megfelelő 'férfi' jelentésű vogul szóval:

(18) **š*γs 'tat'

É –		É Ni Kaz O <i>sew</i> s 'korma, Heck, Hinterstevan des Bootes'
So <i>s;ws-xum</i> 'Steuermann'	< osztj.	
Ny –		
K –		D DN Ko <i>sew</i> s 'korma, Heck, Hinterstevan des Bootes'
T T <i>iās</i> 'tat, csónak fara'		
		Szurg. Trj <i>s</i> γs, J <i>s</i> w s 'korma, Heck, Hinterstevan des Bootes'
		V-vj VVj <i>söγ</i> s 'korma, Heck, Hinterstevan des Bootes'

6. Tükörképzés

A nyelvi kapcsolatok különféle következményeinek illusztrációi közül az elsöben az átvevő nyelvben egy szó képzése az átadó nyelv mintájára, de az átvevő nyelv elemeiből (tő és képző) történik.

A (19)-ban a nyelvi kapcsolatok fent vázolt következményének bizonyításával két, a GOV adattárában függetlennek tartott obi-ugor etimológiát lehet összekapcsolni (a KLE a két tövet ugyanazon szócikkben szerepelteti):

- (19) (a) **k*l-
 osztj. VVj *k*l-, Trj J *k*l-, DN Ko *k*l-, Ni *kät*-, Kaz *käl*-, O *käl*-
 vog. TJČ *käl*-, KU KM KO P VN VS LU LO *käl*-
 'sichtbar werden' (GOV 251);

(b) *k□l
 osztj. Ni *kāṭ*□, Kaz *kāḷ*
 vog. ČdN Tob *келъ*, TuraG Ber *келъ*, SoO *келъе* (Altwog.);
 KU KM KO VS LO So *kēl*□p
 'Blut'

(GOV 252).

A két szóegyeztetés előzményét ugyanabban a hangalakban lehet rekonstruálni. A vogul képzőket feldolgozó monográfia ezt a lexémát nem említi (Riese 2001: 51–52, 103–104). Az osztjákról szóló hasonló munkában a szóban forgó igéből képzett alakoknál egészen más jelentést találunk: 'klar (Wetter); scharf (Auge)' (Sauer 1967: 122). Ami a szemantikai egyeztetetőséget illeti, a 'láthatóvá válik' jelentésből levezethető a képzett szavak 'ami kibukkan, kiserken' → 'vér' jelentése, amelynek körülírásjellege esetleg tabuval magyarázható, vö. a medve-műnyelv számos 'a medve vére' jelentésű szavával, illetve szókapcsolatával (Bakró-Nagy 1979: 27, 29, 32, 43, 44).

Az elterjedtséget leegyszerűsítve ábrázolva az alábbi képet kapjuk: az igető fejleményei mindkét nyelv minden nyelvjárás csoportjában megvannak:

'látszik' + 'láthatóvá válik'

	É	É		
Ny	K	D	Szurg.	VVj
	T			

A névszó adatoltságát bemutató ábra egészen más, a viszonylag széles vogul elterjedtséggel szemben az osztjából csak az érintkező északi területekről van adatunk:

'vér (vog.: + vörös)'

	É	É		
Ny	K	D	Szurg.	VVj
	T			

A két etimológia összefüggése úgy képzelhető el, hogy elsősorban vogul területen jött létre a 'vér' jelentésű képzett szó, és ez az északi osztják nyelvjárásokban is kialakult vogul mintára a megfelelő osztják képzővel.

Az összekapcsolás problematikus volta abból következik, hogy a vogul és az osztják szavak „mai” jelentései nincsenek összhangban a jelentésváltozás feltételezett menetével. A 'vér' jelentésű származéknak alapul szolgáló jelentés az osztják fejleményekéhez áll ugyanis közelebb ('láthatóvá válik'), nem pedig a vogulokéhoz ('látszik'). A szótárak tanúsága szerint a vogul igék jelentése

'látszik, tűnik, tükröződik' (WWb 204a);
'sichtlich sein' (KLE 143).

A két etimológia akkor kapcsolható tehát össze, ha a vogulban megvolt a 'láthatóvá válik' jelentés (is).

Nézetem szerint a megegyező alapalakra visszavezethető, hasonló funkciójú képzőkkel létrehozott, ugyanazon jelentésű osztják és vogul szavak létrejöttét és létezését az adott elterjedtségben nehezebb egymástól függetlennek elképzelni, amikor például a magyar *vér* szó megfelelői mindkét nyelv összes nyelvjárásában ismertek. Mivel az érintkező területeken a nyelvi kapcsolatoknak sokféle következményével számolhatunk, még akkor is inkább valamilyen kontaktusjelenséget sejtethetünk a tapasztaltak hátterében, ha a fenti ige és főnév összetartozásának kimondása további vizsgálatokat igényel.

7. Jelentéskölcsönzés

A jelentéskölcsönzés igen gyakori kétnyelvű környezetben. Amint az előző esetben, az etimológiai irodalomban egymástól független szócikkek összetartozása, illetve egyetlen szóegyezéssé történő összevonása következik az alábbi jelentéskölcsönzés (20) bizonyításából.

A vogul és az osztják szótárak, valamint a GOV eltérően ítélik meg az 'ikrázik, ikrát rak', valamint a 'légy, légypete' jelentésű vogul–osztják szóegyezések egymáshoz való viszonyát. A DEWOS és a GOV egyöntetűen külön szócikkben közli őket:

- (20a) osztj. Vj *sir* (GOV), VT Vj *sír*, O *seri*
'Fliegenei',
Kr *sir*: *s.woj*□
'große, schwarze Fliege' (DEWOS);
Kr *siri*□,
Ni *sír*□*n*, Kaz *sírŋ* (in Zusammensetzung mit dem Wort *woj*□ usw. 'Tier?')
'Fliege'
(GOV 817, DEWOS 1362)
- (20b) osztj. Č Kam *sir*-
'Rogen absetzen, laichen (Fisch) / metaty i kru'
(GOV 603, DEWOS 1362);

A WWb a két vogul szócsaládot nem választja szét, és a vogul nyelvterület egészéről idéz adatokat.

- (a–b) vog. N *sēri*,
K *sār*,

T <i>sēri</i>	'pete, ikra';	
N <i>sēri-vār□p</i> ,		
LM <i>ser-vo□rep</i> , LU <i>s□r-vār□p</i> , P <i>ser-v□r□p</i> ,		
K <i>s□r□-vār□p</i>	'légy';	
N <i>sēri</i> ,		
LM LU <i>sēri</i> , P <i>s□ri</i> ,		
K <i>sāri</i> ,		
T <i>sērānt</i>	'ikrázik, petézik'	(WWb 543a).

A vogul szó gazdag adatoltsága (és itt nem idézett példaanyaga) arra vall, hogy nem egyszeri, egyéni metaforikus használatról van szó, hanem csakugyan mindkét jelentése megvan a szónak.

A 'ikrázik, ikrát rak', valamint a 'légy, légypete' jelentésű szavak az osztjákban is összefügghetnek, hiszen a két szó összekapcsolásának hangtani akadálya nincsen, valamint a két jelentés, a peterakás és az ikrázás funkcionális és vizuális hasonlósága alapján is összetartozhat a két szócsalád.⁵

A mai osztják és vogul jelentések egymáshoz való viszonyának tisztázása elengedhetetlen a rekonstruált jelentés megállapításához. Ehhez a (19)-től eltérően nem az etimon eltérő szófajú és jelentésű leszármazottainak nyelvjárási megoszlását ábrázolom együttesen a sematikus térképen, hanem a különböző jelentéseket.

(a-1) 'pete'

	É		É		
Ny	K		D	Szurg.	VVj
	T				

⁵ Szemantikai párhuzamként egy igen sajátos vogul példát lehet említeni. Az analógia különös voltát az okozza, hogy az „egyezés” hangtani oldala nagyon is homályos, a „hangmegfelelések”, ami a szókezdő szibilánst, az első szótagi vokálist, a tövégi *ɣ* meglétét illeti, elfogadhatatlanok. Az egyik oldalon egy ugyancsak obi-ugor kori etimológia, a **sēn□ɣ* 'serke, pete' (GOV 595) vogul része áll: vog. TJČ *šān□w*, KU *š□nī*, KM *s□ni*, P *šōniɣ*, VN *š□ni*, VS *šōni*, LO So *sāniɣ* 'Nisse' (GOV), N *sāniɣ'*, LM *šāni*, LU *š□ni*, K *so□niɣ*, T *šānu*. (Pl. *šāng□t*) 'serke, Nisse' (WWb 525b). A másik oldalon pedig olyan nyugati vogul adatok, amelyek hangalakjukat tekintve három szempontból deviánsak: (WWb 541b) LM *sēn□ɣ*, LU *sān□ɣ*, ám jelentésük 'ikra'. Ha a fent említett okoknál fogva nem is egyeztethetők a szó hagyományos értelmében, mégis hasonló jelentések valamilyen kapcsolatáról van szó, mint amilyenekre a vizsgált etimológiában láttunk példát. Ez mindkét esetben egy kellemetlen élősködő szaporodása, valamint a halak ívása közti hasonlóságon alapul. Másrészt ez a példa, amelyben – valószínűleg északi vogulból származó – interdialektális kölcsönzéssel, esetleg részben homofonikus attrakcióval magyarázható az erősen eltérő alakok megléte, jól illusztrálja, hogy milyen módon és mértékben befolyásolhatják a szavak hangalakját, jelentését, sőt, egymáshoz való viszonyát a szomszédos nyelvjárások, ill. nyelvek.

(a-2) 'légy'

	É		É		
Ny		K	D	Szurg.	VVj
		T			

(a-3) 'petét rak (megnyüvesedik)'

	É		É		
Ny		K	D	Szurg.	VVj
		T			

(b-1) 'ikra'

	É		É		
Ny		K	D	Szurg.	VVj
		T			

(b-2) 'ikrázik'

	É		É		
Ny		K	D	Szurg.	VVj
		T			

A fentieket úgy foglalhatjuk össze, hogy az (a) jelentések elterjedtsége mindkét nyelvben meggyőző (a szurguti nyelvjárás csoportban másik lexéma használatos a tárgyalt jelentésekben), ellenben a (b) jelentés elsősorban a vogulra jellemző. Ez önmagában véve is azt valószínűsíti, hogy az (a)-ban szereplő jelentés lehet az eredeti.⁶

A tárgyalt etimológia vogul és osztják fejleményeiben ismeretes jelentések kialakulása a következő lépésekben mehetett végbe: az obi-ugor alapnyelvben a lexémának 'pete, petét rak' jelentése lehetett. Az obi-ugor alapnyelv felbomlása után a vogul nyelvterületen létrejött az 'ikra, ikrát rak' jelentés is. Végül pedig a vogullal határos, kétnyelvűek által lakott területen az osztják is átvette a vogulban létrejött második jelentést. Ezért tehát valószínűleg indirekt kölcsönzéssel, pontosabban az ún. jelentéskölcsönzéssel (semantic loan) állunk szemben.

⁶ Bizonyításához két, alkalmi fogódzó is adódik. Bármikor segítségül hívható kutatási módszernek egyiket sem tekinthetjük, de jelen esetben használható eredményeik vannak. Az egyik a metaforikus használat áttekintése, a másik pedig az azonos jelentésű szavak nyelvjárási megoszlásának vizsgálata. Részletesen Sipos 2003a.

**8. Primer és szekunder egyezés: *pArök 'vmely testrésze neve a törzsön'
*pōrök 'tő, a fatörzs gyökeres vége' *pOrōq/*pOqōr 'hosszú szárú növény,
csöves szár'**

Az alábbiakban arra látunk példát, hogy hasonló hangzású, de más-más etimológiához tartozó hangalakok között jön létre jelentéskölcsönzés, illetve, hogy nem lehet megállapítani, elsődleges vagy másodlagos egyezéssel állunk-e szemben.

8.1. A *pAr k 'vmely testrésze neve a törzsön' etimológia 'zsiger' jelentésű osztják fejleménye

A tárgyalt etimológia fejleményeiben a törzsön található különféle testrészek, területek elnevezései találhatók:

*pAr k 'valamely testrésze neve a törzsön' – **osztj.** Vj par□k, Trj p□r□k, DN Ko por□χ, Ni Kaz pōr□χ, O par□χ 'Brust' (GOV 535); V Vj par□γ, Vj VK Vart Mj, Likr, Trj, Irt (DN KoP Kr Sog u.a.), Ni Š Kaz, Sy, O, PB, Fil, Kr 'tul ovi we, Rumpf (Š PB; Ni: ohne Arme und Beine, Sy: ohne Kopf); der Rücken zwischen den Schultern (Sy); Rundung der Schultern (Kaz O); „Stoßknochen“ am Brustbein des Habichts (mit dem angeblich die Beute beim Herabstoßen betäubt wird; Trj); Vogelbrust (Vj VK Mj); Brust (Likr; VK Vj: des Menschen; Vj: scherzh.); brúho, Bauch (Irt, außer KoP); Magen, Eingeweide (KoP); Stammende des Baumes (Likr Mj); Stück Hartholz (e. Baumes?; Vart); gal ec, an e. Flußufer vorspringende Sandbank (Likr Mj)' (DEWOS 1206). – **vog.** TJ parkē, TČ porkē, (!) P por□χ, So p□r□χ 'Nacken' (GOV); TJ parkē, TČ p□r□ē, So p□r□χ 'Stelle ... oberhalb des eigentlichen Rückens' (DEWOS); N por□χ (...), K p□r□kh 'törzs, derék' (WWb 457a); TJ park□ 'Nacken', TČ porkū id., P *pork 'Hals', So pōr□χ, pōrχ 'die Stelle an dem unteren Ende der Schulterblätter, oberhalb des „eigentlichen“ Rückens' (KLE 258).

Ezek közül a kondai osztják por□χ adat jelentését vizsgálom részletesebben:

(21a) Ko por□χ 'Magen, Eingeweide'.

Testrésznévi jelentései, illetve hangalaki hasonlóságok miatt fontos tisztázni az alábbi GOV-szócikk⁷ egyeztetését:

wog. (in Zusammensetzung mit dem Wort šam, sim usw. 'Herz':)
TJČ por□w,
P pōr, VN p□r,
LO So poriy 'das Innere, Eingeweide';
osztj. Vj par□k,

⁷ Az említett GOV-szócikk a bizonytalanok közül való.

Trj p□r□k,
 DN Ko por□χ,
 Ni Kaz por□χ, O par□χ 'Vogelbrust, Bauch' (GOV 803).

A szócikk valójában nem tartalmaz újabb adatokat. Az osztják adatsor megegyezik a GOV 535-ben közölt osztják adatokkal, vö:

ostj. Vj par□k,
 Trj p□r□k,
 DN Ko por□χ,
 Ni Kaz por□χ, O par□χ 'Brust' (GOV 535).

A vogul adatok pedig valószínűleg összefüggenek a GOV 537-ben olvasható vogul szócsaláddal. Ezt a jelentéstani összefüggést a WWb sem jelzi. A tárgyalandó vogul hangalakokról lásd az áttekintő táblázatot:

GOV 803: 'das Innere, Eingeweide'	GOV 537: 'Rohr'	WWb 459b: 'fűszár, kóró, (N még) a medve torka, (P még) cső'	KLE 257: P 'Röhre' LO So 'Rohr'
LO So poriy	–	N poriy', [poriy]	LO poriy, So poriy
P pōr, VN p□r	P poriy	LM LU p□ri (...) P p□ri (...)	P poriy
–	KU KM p□ri	K p□ri (...)	–
TJČ por□w	–	T -p□r□u -poro	–

A kérdés tehát az, hogy összetartozik-e a 'zsiger' jelentésű összetétel utótagja és a 'cső' jelentésű szó. Ami a szemantikai összekapcsolhatóságot illeti, a szív – a belőle kifutó erekkel – és a belek látványára gondolva érthető, hogy miért alkalmas megnevezésükre az eredetileg 'szív', később 'szív, gyomor' jelentésű előtaggal és a 'cső' jelentésű utótaggal alkotott összetett szó. Ezt bizonyítja a WWb egyik példája, ahol az összetétel kifejezetten 'bél' jelentésű:

P šim-por vuj ās□χ 'bélgiliszta, Darmwurm' (WWb 546b).

A 'zsiger' jelentésű összetételek utótagját szemantikai szempontból valószínűleg összekapcsolhatjuk a *pōr□γ/*pōy□r 'hosszú szárú növény, csöves szár' etimológiával.

A GOV-ban említett összetételeket a WWb is ismeri, az összetételi tagokat tartalmazó mindkét szócikkben megtalálhatók:

vog. N *sim-por*,
 LM *sim-p□r(i)*, P *šim-por*,
 K *s□m-p□r*,
 T *šam-p□r□* '(N T) szív, (P T) has' (WWb 546b).

vog. N *sim-por*,
 LM *-p□r ~ -p□ri*, P *šim-por ~ -por□*,
 K *s□m-p□r (s.-p□r□-)*,
 T *š□m ~, š□m-p□r□* '(N T) szív, (P T) has' (WWb 456a).

A hangalakok egyeztetetőségére visszatérve: a tavdai és az északi nyelvjárás-csoportban ehhez nem fér kétség. A keleti és a nyugati formák eredeti hangalakjáról tanúskodik a WWb példái között szereplő toldalékolt adatban felbukkanó γ és $\square$ elem (lásd fent). A hangalak módosulása (rövidülése) szóösszetételben nem ritka. Így nem tűnik merész feltételezésnek, hogy ezen összetételek utótagjai nem mások, mint a **pōr□γ/*pōγ□r* 'hosszú szárú növény, csöves szár' etimon származékai.

Az alábbi példák a fent megadott WWb-szócikkekben szerepelnek:

P *šim-poram aumiltet*,
 K *s□m-p□r□m o□m□lti* 'der Magen tut mir weh'
 T *š.-p□rkh□m ripkitül* 'mein Herz klopft' (WWb 456a).

Közülük a kondai vogul adat összefüggésben lehet a **pār□k* 'vmely testrésze neve' etimon fejleményeinek egyikével. A csoportosított jelentések között kizárólag a déli osztjában ismertek a 'brúho, Bauch (Irt, außer KoP); Magen, Eingeweide (KoP)' jelentések. A 'belső rész, zsigerek' jelentés – a két etimológiát együtt ábrázolva – az alábbi területeken van meg:

	É		É		
Ny	K		D	Szurg.	VVj
	T				

A vogul adatok a 'csöves szár'-ral alkotott összetételek, a déli osztják szó elvileg a **pār□k* 'vmely testrésze neve' etimológia része.

A két különböző szóegyezéshez tartozó adat hangtani hasonlóságát meggyőzően illusztrálja az alábbi két példa:

(21b) vog. K *p□r□m (PxSg1)*
 osztj. KoP *por□χ*

Noha a szótárból egyes szám első személyű birtokos névmással ellátott déli osztják alakot nem sikerült találni, nagy biztonsággal következtethetünk a toldalékolt vogul adathoz kísértetiesen hasonló hangalakra.

A kondai vogul hatása bizonyára szerepet játszott abban, hogy az osztjában

oly elterjedt 'mell' jelentés éppen a déli osztyákban nincs meg. Ehelyett – igaz, egy-egy másik területen is van rá példa – azonban sok, hassal és gyomorral, bellel kapcsolatos kifejezésben szerepel a szóbanforgó tő:

DN 'Durchfall'
 DN Kr 'großbauchig'
 DN 'mittleren Reifen der Reuse'
 DN KoP Kr, Keu 'schwanger (Frau; DN Kr)', 'trächtig (Stute; DN)'.

vö. a másutt szórványosan található ilyen jelentésekkel:

Vj 'schwanger (Frau)'
 Kaz 'breiteste Stelle der Reuse' (DEWOS 1206–1207).

Amennyiben a fenti adatok helyesek, és a feltételezések mindegyike helytálló, olyan jelentéskölcsönzéssel állunk szemben, amely hangzásra hasonló, ám etimológiailag nem összetartozó vogul és osztyák szavak között zajlott. Tárgyalását az indokolja mégis, hogy a jelentésrekonstrukció során az ilyen módon keletkezett jelentéseket okvetlenül el kell különíteni a tulajdonképpeni fejleményektől.

9.2. A *pôr k 'tő, gyökér' etimológia 'gyökér' jelentésű származéka a kondai vogulban

A tárgyalandó szócsaládban a jelenlegi adataink szerint a következő jelentésekkel számolhatunk:

*pôr k 'tő, gyökér' – **oszty.** (z. T. in Zusammensetzung:) VVj Trj J *pôr□k*, DN *pār□χ*, Ni Kaz *pôr□χ* 'Stammende' (GOV 536); V Vj Likr Mj Trj J Irt (DN KoP Kr ua.) *pôr□k*, Ni Š Kaz Sy, Ahl. 'komel y, dickes, an die Wurzel grenzendes Ende des Baumstammes (außer Sy; Kaz: selt.); – dickes Ende, „Wurzel“ des Grashalmes (Vj Kr Ni); dicker fester Halm bestimmter Grasarten, bes. Rohrplanzen, der nicht abgefressen wird, Stoppel solcher Grasarten (Kaz); Angel (?) des Spießes (V); dickes Ende des Besens, Badequastes ua. (V Vj Trj DN Kr); etwas Hervorguckendes (KazPryt; KazZa: z. B. Hemdspitze am Kragen der Frauen); schlechtes Hemd (Sy)' (DEWOS 1208). – **vog.** KM KO *p□rk* 'Stammende' (GOV; DEWOS); K *p□r□kh* 'gyökér' (WWb 457a); KM *p□rk* 'Stammende, Wurzelende, Basis des Baumes' (KLE 258).

A szóegyezés talányos pontját a kondai vogul adatok képezik:

(22) KM KO *p□rk* 'Stammende' (GOV; DEWOS);
 K *p□r□kh* 'gyökér' (WWb 457a);
 KM *p□rk* 'Stammende, Wurzelende, Basis des Baumes' (KLE 258).

Ennek azért van jelentősége, mert az etimológia vogul oldalról igen szegényesen reprezentált, és felmerül az az eshetőség, hogy az osztyák nyelvterületről behatolt jelentés(ek)kel és/vagy alakokkal kell számolnunk. Másképpen fogalmazva: azt kell eldönteni, hogy csakugyan van-e a **pôr□k* 'tő, gyökér' etimonnak

folytatása a kondai vogulban, vagy a szóbanforgó etimológia esetleg nem is vezethető vissza az obi-ugor korig.

A nyílásfokban és hosszúságban egyaránt különböző etimonok folytatásai az osztják nyelvjárásokban rendre eltérnek, amint ez az alábbi elrendezésben könnyen áttekinthető. Kérdéses, hogy a jelentése alapján egyértelműen a **pörkh* 'tő, gyökér' egyezéshez vonandó K *pörkh* 'gyökér' adatban (WWb) a magánhangzó hosszúsága a többi alak ismeretében biztosnak tekinthető-e.

*pārkh 'vmely testrészt neve a törzsön'

É <i>pārkh</i>	É Ni Kaz <i>pārkh</i> , O <i>parkh</i>
Ny P <i>porkh</i>	
κ K <i>p r kh</i> , K <i>jiw-p r kh</i>	D DN Ko <i>porkh</i>
T TJ <i>parkē</i> , TČ <i>porkē</i>	
	Szurg. Trj <i>pörkh</i>
	V-Vj Vj <i>parkh</i>

*pörkh 'tő, gyökér'

É	É Ni Š Kaz Sy <i>pörkh</i>
Ny	
κ KU <i>p rx</i> , KM KO <i>p rk</i> K <i>p r kh</i> (WWb)	D DN KoP Kr ua. <i>pärkh</i>
T	
	Szurg. Likr Mj Trj J <i>pörkh</i>
	V-Vj VVj <i>pörkh</i>

Amennyiben a WWb adatát elfogadjuk, a kondai adatok hangtanilag „ke-reszben” felelnek meg az etimonoknak: az alsó nyelvállású, hosszú magánhangzós etimon szemantikai szempontból egyértelmű folytatása rövid; a rövid, középső nyelvállású magánhangzót tartalmazó etimon folytatóiban találunk azonban hosszút is (?). Ebben a nyelvjárás csoportban az obi-ugor alapnyelvi **ā*-nak általában hosszú *ō* folytatása van, kivéve néhány igét, amelyben röviddel váltakozik (GOV 230, 673); a magyar *vág* ige megfelelőiben az északi adatot kivéve rövid *o*-t találunk (GOV 698), egy esetben pedig az alsó- és a középső-kondai nyelvjárásokban hosszú, a felső-kondaiban rövid a folytatás (GOV 304). Ami pedig a másik etimológiát illeti, a GOV adattára szerint a kondai vogulban az obi-ugor kori **ō*-nak hosszú folytatása nem szokott lenni.

Amennyiben a WWb K *pörkh* adatát nem tekintjük bizonyosnak, a kondai vogul folytatások nem különböznek első szótagi magánhangzójukban.

Szemantikai fogódzót nem találunk, minthogy a kondai jelentést nem tudjuk összevetni más vogul jelentéssel. Így a 'Stammende (KM KO), 'gyökér' (K) le-

het az osztjából átvett és az obi-ugorból származott jelentés egyaránt, de az etimológia sajátos elterjedtsége miatt az előbbi eshetőséget komolyan fontolóra kell venni.

Ezért a feltett kérdést nem tudjuk megválaszolni: lehetséges, hogy a kondai területeken két etimológia folytatásai vegyültek, de az is elképzelhető, hogy osztják hatással kell számolnunk.

10. Összegzés

A dolgozatban lényegében etimológiákra alkalmaztuk az élő nyelvek közötti kapcsolatokra kidolgozott kategóriákat, és a legtöbb kölcsönzéstípus e speciális anyagban is fellelhető. Mindössze két altípusra nem akadt példa (direkt kölcsönzés jelentéskölcsönzéssel, illetve homológ szavak közötti jelentéskölcsönzés). A vizsgálatokból kitűnik, hogy a hangalak és a jelentés rekonstrukciója során különös figyelemmel kell lenni a rokonságban levő nyelvek közti érintkezések következményeire, hiszen számos esetben módosíthatják az etimológiákat (a vizsgált anyagban ez a szócikkek 10–15%-át érinti). Természetesen elméletileg jelentős tényezőként kellene számontartani a szavak, szócsaládok egymásra gyakorolt hatását is, ez azonban egyrészt kiszámíthatatlan, másrészt igen nehezen bizonyítható – különösen eltűnt, egyenetlenül dokumentált nyelvjárások adatai esetében problémát okoz.

Irodalom

- Aikhenvald, Alexandra Y. – Dixon, R. M. W. (eds) (2001), *Areal Diffusion and Genetic Inheritance. Problems in Comparative Linguistics*. Oxford University Press, New York.
- Bakró-Nagy, Marianne (1979), *Die Sprache des Bärenkultes im Obugrischen*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Dimmendaal, Gerrit, J. (2001), *Areal Diffusion versus Genetic Inheritance: An African Perspective*. In: Aikhenvald – Dixon (eds) 2001: 358–392.
- Dixon, R. M. W. (1997), *The Rise and Fall of Languages*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gerstner Károly (2003), *A magyar nyelv szókészlete*. In: Kiefer 2003: 117–156.
- GOV = Honti 1982.
- Haugen, Einar (1950), *The analysis of linguistic borrowing*. In: *Lg* 26: 210–231.
- Hock, Hans Henrich (1991), *Principles of Historical Linguistics*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- Honti László (1982), *Geschichte des obugrisches Vokalismus der ersten Silbe*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Kannisto, Artturi (1919), Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Wogulischen vom qualitativen Standpunkt. MSFOu 46.
- Kannisto, Artturi (1927), Über die früheren Wohngebiete der Wogulen im Lichte der Ortsnamenforschung. FUF 18: 57–89.
- Kannisto, Artturi (1951), Wogulische Volksdichtung, gesammelt und übersetzt von Artturi Kannisto, bearbeitet und herausgegeben von Matti Liimola I. MSFOu 101.
- Kannisto, Artturi (1956), Wogulische Volksdichtung, gesammelt und übersetzt von Artturi Kannisto, bearbeitet und herausgegeben von Matti Liimola III. MSFOu 111.
- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti (1958), Wogulische Volksdichtung IV. MSFOu 114.
- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti – Eiras, Vuokko (1982), Wogulische Volksdichtung. Wörterverzeichnis zu den Bänden I–VI. MSFOu 180.
- Karjalainen, K. F. (1948), Ostjakisches Wörterbuch I–II. Bearbeitet und herausgegeben von Y. H. Toivonen. LSFU X.
- KLE = Kannisto – Liimola – Eiras 1982.
- Kontra Miklós (1981), A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre. NytudÉrt. 109.
- Lanstyák István (2000), A magyar nyelv Szlovákiában. Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest – Pozsony.
- Matisoff, James A. (2001), Genetic versus Contact Relationship: Prosodic Diffusibility in South-East Asian Languages. In: Aikhenvald – Dixon 2001: 291–327.
- Riese, Timothy (2001), Historische Nominalderivation des Wogulischen. Harrasowitz, Wiesbaden.
- Sauer, Gert (1967), Die Nominalbildung im Ostjakischen. Akademie Verlag, Berlin.
- Sipos Mária (2002), Az obi-ugor alapnyelv lexikális innovációi I. NyK 99: 7–56.
- Sipos Mária (2003a), Jelentésrekonstrukció az obi-ugor alapnyelvben. A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei III. Magyar és finnugor jelentéstörténet. Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 169–176.
- Sipos Mária (2003b), Az obi-ugor alapnyelv lexikális innovációi II. NyK 100: 245–263.
- Terëškin, N. I. [Терёшкин, Н. И.] (1981), Ól ovary voótoqno-hantüj öki h di al ek-tov. Nauka, Leni ngrad.
- UEW = Rédei 1986–88.
- Wilkins, David P. (1996), Natural Tendencies of Semantic change and the Search for Cognates. In: Durie, Mark – Ross, Malcolm (eds), The Comparative Method Reviewed. Regularity and Irregularity in Language Change. Oxford University Press, New York – Oxford.